

Dr. hist. Gatis Krūmiņš, Vidzemes Augstskolas Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūta pētnieks

PSRS okupācijas varas investīcijas Baltijas valstu ekonomikā — mīti un realitāte

PSRS beidza pastāvēt pirms ceturtdaļgadsimta, 1991.gada nogalē. Taču zudušās impērijas drupas neliek mieru mūsdienu Krievijas valdošajai politiskajai elitei, kas savu stratēģisko komunikāciju ar ārpasauli veido, lielā mērā atgriežoties pie PSRS laika retorikas. Piesakot Krieviju kā PSRS mantinieci, Kremļa politiskā vara nedaudz modificētā veidā mēģina nostiprināt mītu par PSRS kā veiksmes stāstu, tanī skaitā arī teritorijās, ko PSRS bija okupējusi. Šī raksta mērķis ir, balstoties uz nesen Baltijas valstu arhīvos atrastiem dokumentiem, izvērtēt mīta par PSRS ekonomisko palīdzību un investīcijām Baltijas valstīs PSRS okupācijas periodā atbilstību realitātei. Arhīvu dokumenti parāda, ka Latvija PSRS budžetā vairāk iemaksāja, nekā saņēma atpakaļ.

Priekšvēsture

1939. gada 23. augustā slepeni savstarpēji vienojoties, divām totalitārajām lielvalstīm — komunistiskajai PSRS un nacistiskajai Vācijai — turpmākā gada laikā izdevās īstenot savas ģeopolitiskās ambīcijas Baltijas reģionā. Vispirms, 1939. gada 1. septembrī uzsākot Otro pasaules karu, tika sadalīta Polija, bet sākot no 1939. gada rudens līdz 1940. gada vasarai PSRS īstenoja virkni agresīvu pasākumu Latvijā, Lietuvā, Igaunijā un Somijā. Vispirms Baltijas valstīm tika uzspiesta PSRS militāro bāzu izveide savā teritorijā, savukārt 1940. gada jūnijā Lietuva, Latvija un Igaunija tika okupētas un to valstiskums iznīcināts. Somija 1939. – 1940.gada ziemā izcīnīja smagu un asiņainu karu ar uzbrūkošo PSRS, kā rezultātā pazaudēja daļu teritorijas, taču nosargāja valstisko neatkarību. Neveiksmīgs bija PSRS mēģinājums Baltijas valstu okupāciju starptautiski legalizēt, organizējot to teritorijās pseidovēlēšanas pēc pašas PSRS standartiem, ar vienu deputātu kandidātu sarakstu un zināmiem vēlēšanu rezultātiem jau pirms vēlēšanu beigām. Šie “parlamenti” Baltijas valstīs izsludināja padomju varu un lūdza uzņemšanu PSRS sastāvā. Tomēr, neskatoties uz visām šīm darbībām, starptautiskā sabiedrība Baltijas valstu pievienošanu PSRS neatzina. Ievērojami labāk PSRS veicās ar Baltijas valstu reālo pakļaušanu, noturot tās savā okupācijā vēl vairākus gadu desmitus pēc Otrā pasaules kara beigām. Savu faktisko neatkarību Baltijas valstīm atjaunot izdevās tikai 1991. gadā, tātad 51 gadu pēc okupācijas.¹

¹ Latvijas vēsture. 20.gadsimts. Rīga, 2005. 370. – 385. lpp.

PSRS okupācija un mūsdienu konteksts

Baltijas valstu tautām valstisko neatkarību atjaunot izdevās pateicoties totalitārās PSRS sabrukumam. 20. gadsimta 80. gadu otrajā pusē toreizējais PSRS vadītājs Mihails Gorbačovs mēģināja totalitāro lielvalsti modernizēt kā ekonomiski, tā arī politiski, taču ātri kļuva redzams, ka demokrātija un PSRS valstiskās uzbūves pamatos ielikta tautu neatkarības centienu apspiešana ir nesavienojamas. Taču uz sabrukušās impērijas drupām un vērtībām savas valsts nacionālo identitāti arvien lielākā mērā sāka konstruēt tā politiskā elite, kurai izdevās nostiprināties pie varas Krievijas Federācijā.

Piepildoties jau 90. gadu pirmajā pusē ekspertu izteiktajām prognozēm, Kremļa politiskā elite centās atjaunot politisko ietekmi bijušās PSRS teritorijā, kā optimālu sadarbību pieņemot tādu modeli, kādu tai izdevās izveidot ar Baltkrieviju.² Savukārt tās valstis, kas izvēlējās neatkarīgu ārpolitiku, ātri izraisīja nepatiku un nonāca nežēlastībā. Spilgts piemērs ir periodiski saspringtās attiecības ar Baltijas valstīm, Gruziju, kā arī krasā, agresīvā attieksmes maiņa pret Ukrainu, kad tā pārtrauca sevi uzskatīt par Kremļa protektorātu. Kā neatņemama ārpolitiskās doktrīnas sastāvdaļa tika pārņemta arī PSRS konfrontācija ar Rietumvalstīm, NATO. Savā stratēģiskajā komunikācijā ar starptautisko sabiedrību Kremļa politiskā elite ne tikai izsaka nožēlu par PSRS ēras beigām, bet arī demonstrē militāru spēku un izmanto to attiecībās ar kaimiņvalstīm.

Šodienas Krievija turpina popularizēt uzskatu par PSRS kā “veiksmes stāstu”.³ Izmantojot situāciju, kad liela daļa bijušās PSRS iedzīvotāju joprojām atrodas vienotā krievu valodu pārvaldošā informatīvā telpā, Kremļa elite tiem piegādā tendenciozu informāciju, no vienas puses iznīcinoši kritizējot sev nelojālo valstu politiku un noraidot to sasniegumus pēc neatkarības atgūšanas, bet no otras akcentējot, ka pirms PSRS sabrukuma tās kā PSRS sastāvdaļa ir attīstījušās ievērojami veiksmīgāk, un lielā mērā pateicoties no PSRS saņemtajai dāsnajai dažādu veidu palīdzībai.⁴ Savukārt pati Krievija un tās šī brīža ģeopolitiskie partneri tiek pozicionēti kā labdari, PSRS laika sociālekonomiskie donori, uz kuru rēķina dzīvojušas pārējās padomju republikas (okupētās Baltijas valstis (Latvija, Lietuva un Igaunija), Ukraina, Moldova, Armēnija, Azerbaidžāna, Gruzija, Kazahstāna, Kirgīzija, Uzbekistāna, Tadžikistāna, Turkmēnistāna), kas pēc PSRS sabrukuma ir atjaunojušas neatkarību.

² Henrijs Kisindžers. Diplomātija. Rīga, 2002., 859.lpp.

³ Krievijas Federācijas prezidents par PSRS, Josifi Staļinu un Otro pasaules karu (video krievu valodā). <https://www.youtube.com/watch?v=B5W3TYEx-og>

⁴ Ainārs Lerhis. Vēstures jautājumi Krievijas publiskajā diplomātijā. 166. — 167.lpp. Krievijas publiskā diplomātija Latvijā: mediji un nevalstiskais sektors. LU apgāds, 2014. http://apgc.lv/wp-content/uploads/2014/09/Krievijas_publ_dipl_Latvija_2014_APPC.pdf

Kā lielākās patērētājas tradicionāli tiek minētas Baltijas valstis un Gruzija, kas tērējušas pusotru līdz četras reizes vairāk, nekā nopelnījušas.⁵ Raksta turpinājumā pamatošu, kāpēc šī informācija ir nepatiesa, taču Krievijas informatīvajā telpā šis priekšstats tiek savīts ar ES kohēzijas politiku un ES struktūrfondu finansējumu Baltijas valstīm pēc iestāšanās ES. Sabiedrībai ar to tiek mēģināts iestāstīt, ka Baltijas valstis nav ilgtspējīgas, ir hroniskas līdzfinansējuma saņēmējas vai nu no PSRS pagātnē, vai arī ES mūsdienās.⁶ Absolūti tiek ignorēts fakts, ka tieši PSRS realizētā konsekventā koloniālā sociālekonomiskā politika Baltijas valstis padarīja par mazāk attīstītu reģionu, salīdzinājumā ar Rietumeiropu. Un pats galvenais — melīgs ir apgalvojums par PSRS palīdzību vai investīcijām Baltijā okupācijas periodā. Baltijas valstu arhīvos atrastie dokumenti skaidri apliecina, ka Baltijas valstis PSRS centrālajā budžetā iemaksāja ievērojami lielākas summas nekā saņēma atpakaļ, bez tam no Baltijas valstīs gūtajiem ieņēmumiem PSRS visā okupācijas periodā spēja nofinansēt kā Baltijā izvietotās armijas, tā arī represīvo iestāžu (piemēram, Valsts Drošības komitejas) izdevumus.

Ieskats padomju okupācijas perioda finanšu un ekonomiskās politikas propagandā Latvijā

PSRS 1940.gadā okupēja modernu Eiropisku valsti, kuras statistiskie rādītāji bija krietni labāki vai visās jomās.⁷ Nesalīdzināmi augstāk attīstīta un produktīva uz eksportu vērsta lauksaimniecība, inovatīva rūpniecība, kur tika ražotas gan lidmašīnas, gan automašīnas un sarežģīta lauksaimniecības tehnika, gan pasaules labākajiem standartiem atbilstoša radio un foto aparatūra, visai krasi kontrastēja ar PSRS realitāti, īpaši vidusmēra iedzīvotāju dzīves kvalitātes ziņā. PSRS militārpersonas un ierēdņus, kas lielā skaitā sāka ierasties pēc okupācijas, pārsteidza fakts, ka visa veida pārtikas un rūpniecības preces ir pieejamas brīvā tirdzniecībā un plašā sortimentā,⁸ ka Latvijā nav īpašu specveikalu, kur plašāks preču klāsts ir pieejams vienīgi augstākās politiskās elites pārstāvjiem. Okupācijas priekšvakarā savu darbu bija uzsākusi Ķeguma spēkstacija — modernākā hidroelektrostacija Baltijā. Gan pilsētās, gan laukos bija laba sociālā infrastruktūra, modernas gaišas skolas un plašas kultūras celtnes. Neraugoties uz visu to, padomju okupācijas varai bija jāpamato sava pastāvēšana Latvijas

⁵ <http://www.stena.ee/blog/strany-byvshego-sssr-kto-komu-i-skolko-dolzhen>

⁶ <http://www.rubaltic.ru/news/30092016-2020-pribaltiki-perelomnym/>

⁷ Ž. un E. Balks. Latviešu tautas garīga audzināšana un kulturāli saimnieciskais stāvoklis citu valstu saimē. Rīga, 1940., 71 — 117. lpp.

⁸ Latvijas Valsts arhīvs (LVA), 389.fonds, 1.apraksts, 248.lieta, 2.lapa. Plašāk par šo tēmu: Gatis Krūmiņš. Tautsaimniecība un monetārās norises Latvijā 2.pasaules kara gados. Latvijas bankai XC. 94.lpp. Latvijas Banka, 2012. <https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/citaspublikacijas/Krumins-2PK.pdf>

teritorijā ar ko vairāk, ne tikai atbrīvošanu no “plutokrātiskā režīma”.⁹ Izmantojot Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma izteiktās simpātijas lauksaimniecībai, kā arī to, ka objektīvi pēc Pirmā pasaules kara, kura laikā bija notikusi visu rūpniecisko iekārtu evakuācija uz Krieviju, bija pieaudzis lauksaimniecības īpatsvars Latvijas tautsaimniecībā, padomju režīms centās šo apstākli izmantot savu mērķu sasniegšanai. 1940. gada nogalē tika pasludināts, ka Maskavā, Komunistiskās partijas konferencē (citos avotos bija atsauce uz Josifa Staļina rīkojumu¹⁰) tika pieņemts lēmums, ka Latvija no agrāras atpalikušas valsts četru piecu gadu laikā ir jāpārvērš par industriālu padomju republiku. 1940. gadā notikusī lata devalvācija un pielīdzināšana rublim tika izmantota, lai manipulētu ar statistikas datiem, un 1941. gada pavasarī tika paziņots, ka rūpniecības produkcijas kopapjoms (rubļos rēķinot) trīs mēnešu laikā (1941. gada pirmais kvartāls pret 1940. gada ceturto kvartālu) ir pieaudzis gandrīz 2,5 reizes (!), no 432 līdz 744 miljoniem rubļu.¹¹ Līdzīgu metodi, par pamatu ņemot produkcijas vērtību latos, reizēm pat izmantojot tikai periodu līdz padomju okupācijai, tātad 1940. gada pirmo pusgadu, izmantoja arī turpmākajos gados. Spilgts piemērs ir mašīnbūves un metālapstrādes 1940. un 1980. gadu salīdzinājums, kur 1980. gada produkcijas kopapjoms tika uzdots kā 573 reizes lielāks.¹²

Tā kā Latvijas saimnieciskais modelis pirms okupācijas bija visai ilgtspējīgs¹³, padomju režīms vājās vietas tajā radīja pats. 1940. gadā pēc okupācijas tika izsludināta agrārā reforma, no saimnieciskā viedokļa absolūti bezjēdzīgs pasākums, kas vēl vairāk sadrumstaloja Latvijas zemnieku saimniecību tīklu, taču šīs agrārās reformas rezultātus okupācijas vara uzreiz izmantoja savā labā. 10 hektāru zemes gabalu saņēmēji bija nostādīti neapskaužamā situācijā. No stabilus ienākumus gūstoša algota darbaspēka lielāko saimniecību laukstrādnieki tika padarīti par nelielu zemes gabalu lietotājiem, lielākajā daļā gadījumu bez dzīvojamām un saimniecības ēkām, lopiem un lauksaimniecības tehnikas. Realitātē padomju režīms bija radījis nabadzībai nolemtu lauku iedzīvotāju slāni, vienlaicīgi dodot lielu triecienu lielākajām uz tirgu un eksportu orientētajām zemnieku saimniecībām, atņemot tām gan zemi, gan darbaspēku. Šī ekonomiskā bezjēdzība prasmīgi tika izmantota, lai iesāktu lauku sovjetizācijas procesu un vienlaicīgi radītu iespaidu par padomju varas palīdzību mazturīgajiem. Lai nodrošinātu bezzemniekiem piešķirto zemju kolektīvu apstrādi, laukos tika veidotas Mašīnu un traktoru stacijas (MTS), kā arī Mašīnu un zirgu iznomāšanas punkti.

⁹ Tā PSRS pirmajā okupācijas gadā dēvēja Kārļa Ulmaņa autoritāro iekārtu, kas Latvijā bija iedibināta pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma. Vēlāk K. Ulmaņa režīmu padomju propaganda sāka dēvēt par fašistisku, pielīdzinot nacistiskās Vācijas režīmam.

¹⁰ Vladimira Derevjanska, Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās komitejas un PSRS Tautas Komisāru padomes pilnvarotā Latvijas PSR runa Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas 9. kongresā. Padomju Latvija. 1940. gada 31. decembris, 4. lpp. http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_pala1940n122|article:DIVL156|query:industri%C4%81lu%20Sta%C4%BCina|issueType:P

¹¹ LVA, 101.f., 1.apr., 49.l., 57.lp.

¹² П. Гулян. Латвия в системе народного хозяйства СССР. Рига, 1982., стр.47.

¹³ Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Rīga, 2005. 171. — 185. lpp.

Šo servisa uzņēmumu infrastruktūra tika veidota uz veiksmīgāko zemnieku saimniecību bāzes — padomju agrārās reformas ietvaros katrā pagastā tika atstāta viena neskarta “parausaimniecība”, kuras īpašnieki no tās vēlāk tika vienkārši padzīti.¹⁴ Šie bija pirmie soļi lauksaimniecības kolektivizācijas virzienā, savukārt PSRS okupācijas vara beidzot varēja demonstrēt savu “palīdzību”, pieņemot presē plaši izziņotu un padomju laika vēstures literatūrā vēlāk aprakstītu Komunistiskās partijas vadības 1941. gada februāra lēmumu Latvijā izskaust nabadzību un “bezgovju” saimniecības.¹⁵ Protams, uz citu Latvijas saimniecību rēķina, kurām bija uzlikts par pienākumu govis bezzemniekiem par valsts noteiktu samaksu pārdot.

Priekšstata radīšana par PSRS atbalstu Latvijai tika pastiprināta pēc Otrā pasaules kara. Latvija atkārtoti bija nokļuvusi PSRS kontrolē, un šajā laika posmā PSRS sāka darboties ievērojami mērķtiecīgāk. Teritorijas resursi un iedzīvotāji tika ekspluatēti, taču oficiālie informācijas avoti apgalvoja gluži pretējo — ka PSRS investē Latvijas tautsaimniecībā un sociālekonomiskajos procesos. Šīs apzināti safabricētās interpretācijas stiprināšanai tika izmantota prese un radio, vēlāk televīzija, kā arī zinātniskie un populārzinātniskie izdevumi. 1959. gadā publicētajā Latvijas PSR vēsturē pēckara posms tika raksturots sekojoši: *“Latviešu tautas pasākumi tautas saimniecības atjaunošanā kļuva iespējami, pateicoties tai milzīgajai palīdzībai, kādu sniedza Padomju valdība, Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālā komiteja, brālīgās padomju republikas un padomju armija.”*¹⁶

Plaši tika izmantota arī industrializācijas tēma — ignorējot Latvijas rūpniecības sasniegumus okupācijas priekšvakarā, Latvija šajā laika posmā tika apzīmēta ar nievājošu epitetu *“imperiālistisko valstu agrārais piedēklis”*. Savukārt alternatīva un tās izcelsme tika definēti nepārprotami: *“Pateicoties pārējo padomju republiku milzīgajai palīdzībai un padomju tautu sadarbībai, Latvijas PSR industrializācija sākās jau pirmajos pēckara gados.”*¹⁷

Sabiedrība tika dezinformēta arī par finanšu politiku, prioritātēm budžetu izdevumos. Laikā, kad, realitātē Latvijas teritorijā militāriem mērķiem tika tērēta gandrīz puse no visiem izdevumiem¹⁸, tika konstruēts stāsts par plašām investīcijām tautsaimniecībā un iedzīvotāju vajadzību apmierināšanā: *“Latvijas PSR AP otrā sasaukuma otrā sesija 1948. gada martā apstiprināja republikas valsts budžetu 1948. g. 1 miljards 454,1 milj. rubļ. apmērā. (...) Aptuveni trešā daļa no visiem republikas budžeta izdevumiem (463,6 milj. rubļi) bija asignēti tautas saimniecības attīstībai. Bez tam lielas summas lielāko republikas uzņēmumu un*

¹⁴ Gatis Krūmiņš. Tautsaimniecība un monetārās norises Latvijā 2. pasaules kara gados. Latvijas bankai XC. 96.lpp. Latvijas Banka, 2012.

<https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/citaspublikacijas/Krumins-2PK.pdf>

¹⁵ Latvijas PSR vēsture, III sējums. Rīga, 1959., 412. — 413. lpp.

¹⁶ Turpat, 485. lpp.

¹⁷ Turpat, 496.lpp.

¹⁸ LVA 202. f., 1-a apr., 1. l. un 327. f., 4. apr. lietas — ieņēmumi un izdevumi Latvijas teritorijā.

celtniecības objektu (...) celtniecībai un rekonstrukcijai (...) bija paredzētas PSRS budžetā. (...) 89,3 % no visiem budžeta līdzekļiem tika novirzīti tālākai tautas saimniecības attīstīšanai un iedzīvotāju sadzīves un kultūras vajadzību apmierināšanai.”¹⁹

Tāds pats pieņēmums par lielajiem materiālajiem ieguvumiem pēc okupācijas caurvija arī uzziņu literatūru, tanī skaitā okupācijas pēdējā gadu desmita laikā izdoto Latvijas Padomju enciklopēdiju: “*Uzņemta savienoto padomju republiku saimē, LPSR saņēma lielu, nesavtīgu palīdzību no visām padomju tautām.*”²⁰

Latvijas Padomju enciklopēdijā par jebkādiem PSRS budžeta izdevumiem Latvijas teritorijā netiek runāts vispār, tiek analizēti tikai Latvijas PSR budžeta ieņēmumi un izdevumi (pieminot gan, ka ievērojot ļeņiniskos un demokrātiskā centrālisma principus²¹, Latvijas PSR budžets ir PSRS budžeta sastāvdaļa). Kādas ir Latvijas PSR un PSRS budžetu attiecības, netiek nekādā veidā skaidrots.²²

PSRS finanšu politiku raksturot ar kādiem skaitļiem okupācijas režīms kopumā izvairījās, aprobežojoties ar jau pieminētajām vispārīgajām frāzēm par “nesavtīgu palīdzību”. PSRS budžeta izdevumi Latvijas teritorijā, pat investīciju daļa rūpniecībā, nekad netika publiskota. Vienīgais publiski pieejamais avots bija republikāniskais budžets, kurā katru gadu ieņēmumos bija sadaļa “PSRS budžeta dotācija”. Dati par to, kādas summas no Latvijā gūtajiem ieņēmumiem nonāca PSRS budžetā un kāda šo ieņēmumu daļa un kādu mērķu sasniegšanai atgriezās Latvijā, līdz šīm vēstures literatūrā nav bijuši atrodam.

Jāatzīst, ka arī padomju okupācijas periodā daži autori spēja “starp rindām” publiskot informāciju, kas vērīgākam lasītājam ļāva izdarīt arī citus secinājumus. Kā piemēru var minēt Pētera Guļāna²³ publikācijas, kurās autors starp propagandas piesātinātām frāzēm spēja iestarpināt arī objektīvu informāciju. Piemēram, rakstot par laikposmu no 1946. — 1950. gadam ekonomists norāda, ka no PSRS budžeta novirzīto rūpniecības kapitālieguldījumu kopsumma bija tikai 90 miljoni rubļu. Tāpat viņš izmanto statistikas datus par radio rūpniecību, parādot šīs nozares attīstību jau pirms padomju okupācijas.²⁴

Mīta par PSRS investīcijām Baltijā uzturēšana mūsdienās

¹⁹ Turpat, 500. — 501.lpp.

²⁰ Latvijas Padomju enciklopēdija, 5-2 sējums, 332. lpp. Rīga, 1984.

²¹ PSRS okupācijas režīms savā terminoloģijā visai plaši izmantoja apzīmējumus, kas raksturoja arī demokrātiskas valsts iekārtu. Taču praksē demokrātiskas pārvaldības principi tika ignorēti, PSRS nebija ne brīvu vēlēšanu, ne preses brīvības, ne citu demokrātisku sabiedrību raksturojošu elementu.

²² Turpat, 432. — 433.lpp.

²³ Pētījuma autoram tiekoties ar P. Guļānu un pārrunājot viņa publikāciju tapšanas apstākļus, nākas secināt, ka slepenās lietvedības dokumenti, tanī skaitā finanšu kopsavilkumi, viņam nebija pieejami.

²⁴ П. Гулян. Латвия в системе народного хозяйства СССР. Рига, 1982., стр.28.; 95.

Liela daļa no PSRS laika propagandas nedaudz transformētā veidā tiek izmantota arī mūsdienās, jo tā labi iederas mūsdienu Krievijas valdošās politiskās elites centienos atjaunot savu ietekmi Baltijas valstīs²⁵. Līdz ar to Krievijas finansētos medijos visai bieži parādās publikācijas ar nosaukumiem “Kāpēc Baltijas ekonomika bija laba tikai PSRS sastāvā”²⁶, “Cik PSRS ieguldīja Baltijā”²⁷, un tamlīdzīgi. Izmantojot uz nepatiesas informācijas bāzes konstruētos padomju režīma radītos mītus un interpretācijas par situāciju mūsdienās, tiek konstruētas nākotnes vīzijas, tajās kā vienīgo nākotnes scenāriju paredzot Baltijas valstu stratēģisku tuvināšanos Krievijai, lai saņemtu no tās finansiālu palīdzību, kā tas it kā ir noticis arī PSRS laikos.²⁸

Šo Krievijas interpretāciju stiprināšanā savu artavu sniedz arī zinātnieki. 2015. gada nogalē Maskavā tika izdots dokumentu krājums “Padomju ekonomikas modelis: savienības centrs un Baltijas republikas 1953 — 1965. gada marts”²⁹. Vairāk nekā tūkstoš lapaspusšu biežais izdevums veidots gandrīz vienīgi no dažādiem arhīvu dokumentiem, taču tas nemaina to, ka dokumentu klāsts ir nepietiekams, lai izdarītos objektīvus secinājumus par šī laika posma PSRS centrālās varas un okupētās Baltijas ekonomiskajām attiecībām. Krājumā nav atrodami dokumenti, kas visaptveroši raksturotu finanšu ieņēmumu sadalījumu starp vietējiem republiku budžetiem un PSRS budžetu, nemaz nerunājot par kādiem dokumentiem, kas raksturotu PSRS militāros izdevumus Baltijā. Krājumā ar dokumentu starpniecību ir dots ieskats daudzos investīciju projektos, taču bez kopējās ainas (kopējo ieņēmumu un izdevumu salīdzinošas analīzes) šī metode ir visai neveiksmīga, ja mērķis patiešām ir bijis objektīvi izvērtēt centrālās varas un okupētās Baltijas attiecības. Kas autorus pamudinājis publicēt tieši šos dokumentus — subjektīva pieeja un dokumentu atlase atbilstoši noteiktām politiskām nostādņām, vai varbūt citu dokumentu (kam iespējams joprojām ir slepenības statuss) nepieejamība Krievijas arhīvos —, ir grūti komentēt. Izdevuma atbildīgā sastādītāja un ievada autore ir vēsturniece Jeļena Zubkova, kas ir objektīvas un uz dokumentiem balstītas grāmatas “Baltija un Kremlis”³⁰ autore.

Taču ir skaidrs, ka dokumentu krājums un no tā izrietošie secinājumi pilnībā apmierina Kremli. Līdz ar to nav pārsteigums, ka Krievijas valdības finansētie mediji krājuma iznākšanu raksturoja ar tādām frāzēm kā “*Arhīvu fakti dod triecienu Baltijas okupācijas mītam*”.³¹

²⁵ Timothy Thomas. Russia's 21st century information war: working to undermine and destabilize populations. Defence Strategic Communications. Riga, 2015., pp. 10. — 11.

²⁶ <http://www.stena.ee/blog/pochemu-ekonomika-pribaltiki-byla-horosha-tolko-v-sostave-sssr>

²⁷ <http://www.rubaltic.ru/context/14032016-vlozhilo-v-pribaltiku/>

²⁸ <http://www.rubaltic.ru/news/30092016-2020-pribaltiki-perelomnym/>

²⁹ Советская модель экономики — союзный центр и республики прибалтики 1953 г. — март 1965 г. Москва 2015.

³⁰ Елена Зубкова. Прибалтика и Кремль. 1940 — 1953. Москва, 2008.

³¹ <http://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/17122015-okkupacija/>

Grāmatā netiek īpaši akcentēta Baltijas “brīvprātīga” pievienošanās PSRS, taču vēl 2008. gadā sevis lietoto terminu “okupācija” J. Zubkova vairs nepiemin. Tas ir aizstāts ar apzīmējumiem “inkorporācija” un “iestāšanās”. Nav gan mēģināts pierādīt, ka Baltijas valstis okupācijas brīdī bija nabadzīgas un atpalikušas. J. Zubkova ievadā atzīst, ka “*PSRS realizētā ekonomiskās un sociālās attīstības izlīdzināšanas politika Baltijā nebija aktuāla, jo pirms iekļaušanās PSRS to iedzīvotāju dzīves kvalitāte bija salīdzinoši augsta salīdzinājumā ar citām padomju republikām*”.³² Taču jau nākamajā rindkopā ievada autore šo tēzi pati apgāž, pie tam atsaucoties uz padomju propagandas klasiku: “*Baltijas valstis bija jāpārvērš no rietumvalstu izejvielu un agrāriem piedēkļiem par augsti attīstītām industriāli agrārām republikām*.”³³ Tālāk autore skaidro, ka “*runa bija par mērogos plašu investīciju projektu, kas izmainīja nacionālo ekonomiku nozaru struktūru, nodrošināja kardinālas infrastruktūras izmaiņas un paaugstināja Baltijas iedzīvotāju dzīves līmeni. Tā realizācija no savienības centra prasīja lielus kapitālieguldījumus*”. Savu teoriju par lielajām PSRS investīcijām Baltijā autore cenšas pamatot ar statistikas datiem par 1956. gadu — nacionālais ienākums uz vienu iedzīvotāju Latvijā 647 rubļi, Igaunijā 636 rubļi, bet Lietuvā 459 rubļi (PSRS vidēji 535 rubļi). Autore gan nekommentē, kāpēc pret šīm “investīcijām” tik imūna ir bijusi Lietuva, uzrādot ievērojami vājākus rezultātus. Šo atšķirību skaidrojums ir meklējams, atgriežoties pie 1940. gada — Latvija un Igaunija tobrīd bija attīstītākas valstis gan par PSRS, gan arī Lietuvu, un šī atšķirība bija saglabājusies arī 1956. gadā, kā arī turpināja saglabāties vēlākajos gados, pakāpeniski starpībai izzūdot. Savukārt investīciju no PSRS ne četrdesmitajos gados, ne vēlākajos laika posmos, nemaz nebija.

PSRS okupācijas režīma finanšu politika Baltijā — politiskais konteksts

Vienā ziņā tiem PSRS laika un mūsdienu Krievijas autoriem, kas runāja un runā par īpašo Baltijas statusu PSRS, ir taisnība. Tā kā Baltija bija okupēta teritorija, tur PSRS režīms arī attiecīgi rīkojās, teritorijas pārvaldi stiprinot ar īpašu kontroli nodrošinotām struktūrvienībām. 1940. — 1941. gadā šo lomu pildīja VK(b)P CK³⁴ un PSRS TKP³⁵ īpašā pārstāvja birojs, savukārt pēc Sarkanās armijas ienākšanas 1944. gadā katrā bijušās valsts teritorijā tika izvietota jauna īpaša okupācijas varas tiešas pārstāvniecības struktūrvienība — VK(b)P CK birojs. Latvijas birojs tika atjaunots jau kara laikā, 1944. gada 29. decembrī. Šie biroji funkcionēja līdz 1947. gadam un pilnībā kontrolēja saimnieciskos un politiskos procesus

³² Советская модель экономики — союзный центр и республики прибалтики 1953 г. — март 1965 г. Москва 2015. стр. 7.

³³ Turpat, 8.lpp.

³⁴ Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālā komiteja

³⁵ Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Tautas komisāru padome — PSRS valdības apzīmējums līdz 1946. gadam.

Baltijas valstīs un periodiski rakstīja ziņojumus par “sovjetizācijas progresu” un citām aktualitātēm.

Latvijā līdz 1949. gadam darbojās īpaša PSRS Valsts plāna struktūra — PSRS MP Valsts plāna komitejas pilnvarotais Latvijas PSR. Šai struktūrvienībai bija līdzīgi uzdevumi kā jau pieminētajam VK(b)P CK Latvijas birojam — tiešā veidā kontrolēt Latvijas varas iestāžu darbu. PSRS saimnieciskā darbība tika organizēta pēc plānveida komandekonomikas principiem — centralizēti apstiprinātajam valsts plānam bija likuma spēks, kura izpilde tika stingri kontrolēta.

PSRS kopumā bija ļoti augsta visu galveno procesu centralizācija, un izņēmums nebija arī finanšu politika. Budžeta plāns (ieņēmumi un izdevumi) tika apstiprināts centralizēti, taču visi ieņēmumi un izdevumi tika sadalīti starp vissavienības (PSRS) un republikāniskajiem budžetiem. Metodoloģiski budžetu plānošana un izpildes kontrole notika pēc teritoriāla principa, respektīvi, visi vissavienības un republikāniskā budžeta izdevumi tika uzskaitīti attiecīgajā teritorijā. Kā atsevišķas teritoriālas vienības bija arī Baltijas valstis (okupācijas periodā Baltijas padomju republikas), un par budžetu izpildes rezultātu uzskaiti atbildīgas bija republiku finanšu ministrijas un galvaspilsētās esošās PSRS centrālās bankas filiāles (republikāniskie kantori).³⁶

Ārēji tika radīts iespaids par suverēnas PSRS republikas sabalansēta budžeta apstiprināšanu (piemēram, par Latvijas PSR budžetu balsoja Latvijas PSR AP, par ko caur tā laika medijiem tika informēta sabiedrība), taču tam bija visai attālināta saistība ar realitāti. Reālā naudas plūsma Latvijas teritorijā PSRS okupācijas periodā notika ciešā Latvijas PSR un PSRS budžetu integrētā sistēmā. Patiesā finanšu situācija, budžetu attiecības, bilance un norēķini no sabiedrības tika slēpti, par reālo situāciju bija informēta tikai augstākā valsts vadība. PSRS un Latvijas PSR AP balsoja un budžetus apstiprināja, taču deputātiem nebija ne jausmas, kāds ir reālais finanšu stāvoklis un kam nauda tiek prioritāri virzīta.³⁷

Arī budžetu izpildes kontrole un rezultātu apkopošana notika kompleksi, vienlaicīgi izsekojot republikāniskā un vissavienības budžeta izpildei. Apkopojot ikmēneša atskaites, republikānisko PSRS bankas filiāļu darbinieki standarta veidlapā apkopoja rezultātus, kurus katra gada janvārī nosūtīja uz Maskavu. Februārī Maskava saņemtās atskaites komentēja, nepieciešamības gadījumā pieprasot precizējumus un korekcijas.³⁸ Kopumā jāatzīst, ka

³⁶ LVA 202. f., 1-a apr., 1. l. dokumenti raksturo situāciju Latvijā.

³⁷ PSRS laika parlamentu — Augstākās padomes, bija butaforiskas institūcijas bez reālas politiskas varas, kurām bija jārada iespaids par PSRS demokrātisku valsts pārvaldību. Augstākās padomes deputātiem tika piešķirtas zināmas privilēģijas (piemēram, piekļuve specveikaliem, kur bija plašāks dažādu preču klāsts), taču nekādas ietekmes uz politiskajiem procesiem valstī tiem nebija. Reālā politiskā vara bija Komunistiskās partijas augstākās nomenklatūras (PSKP CK un PSKP CK Politbiroja) rokās, ierindas AP deputātiem informācija par daudziem sociālekonomiskiem un politiskiem aspektiem, taņī skaitā reālajiem izdevumiem un ieņēmumiem, nebija pieejama.

³⁸ LVA, 202.f., 2.apraksta lietas.

Maskava ar Baltijas republiku grāmatvežu darbu bija apmierināta — korekcijas bija nebūtiskas, vai arī to nebija nemaz. Ieņēmumu daļā (standarta veidlapā) katrai pozīcijai bija divas ailes — attiecīgi republikāniskajam un vissavienības budžetam, kur tika fiksētas summas, kas tika novirzītas uz attiecīgo budžetu. Sarežģītāka bija izdevumu uzskaites metodoloģija, kur bija arī slepenās sadaļas. PSRS budžeta izdevumi attiecīgajā teritorijā tika dalīti divās daļās — viena daļa bija saistīta ar Vissavienības ministriju kontrolē esošo uzņēmumu izdevumiem, savukārt otra, finanšu apjomos daudz ievērojamāka un slepena — ar visu, kas bija saistīts ar militāro un iekšējās drošības sfēru. Tomēr kopējā statistikas atskaitē tas viss tika apvienots.

Okupācijas periodā PSRS budžeta izdevumi attiecīgajā teritorijā, pat tie, kas bija saistīti ar vissavienības ministriju izdevumiem, ne reizi netika publiskoti. Vienīgā publiski pieejamā atsauce uz kādiem PSRS budžeta izdevumiem bija publicētajos republikāniskajos budžetos, kur bija sadaļa “PSRS budžeta dotācija”. Iespējams, vara šādi rīkojās, lai sabiedrībā nerastos lieki jautājumi, piemēram, kādas tad summas no republikas budžeta tika novirzītas PSRS budžetā. Arī šīs ziņas nekādā kombinācijā PSRS okupācijas periodā netika publicētas. Informācija par šo finanšu līdzekļu kustību ne sabiedrībai, ne pētniekiem ilgstoši nebija pieejama, līdz ar to izpratne par reālo situāciju PSRS finanšu politikā budžetu līmenī bija minimāla. Šo informācijas trūkumu aizpildīja padomju oficiālie avoti, kas stāstīja par lielām investīcijām, nekad gan nesniedzot dokumentārus pierādījumus, kas tādus apgalvojumus pamatotu.

Pētījuma datu avots — PSRS Valsts bankas filiāļu grāmatvedības dokumenti

Pēc Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas tika atslepenoti PSRS Valsts bankas filiāļu grāmatvedības dokumenti, kas ilgstoši nebija nonākuši pētnieku redzeslokā. Veicot padziļinātu izpēti par ekonomiskajiem procesiem PSRS okupācijas periodā, 2014. gadā Latvijas Valsts arhīvā un Latvijas Bankas arhīvā es konstatēju unikālus grāmatvedības dokumentus (PSRS un republikānisko budžetu ieņēmumu un izdevumu izpildes ikgadējās atskaites), kurus izmantojot un apkopojot, turpmākajos gados esmu veicis PSRS finanšu politikas analīzi padomju okupācijas periodā Latvijā. 2016. gadā līdzīgus dokumentus izdevās identificēt arī Lietuvas un Igaunijas arhīvos, un tas ļauj izdarīt secinājumus par PSRS finanšu politiku Baltijā kopumā.

Baltijas valstu arhīvos identificētie dokumenti ļauj veikt aprēķinus par visiem ieņēmumiem un izdevumiem Baltijas valstīs padomju okupācijas periodā, tanī skaitā PSRS okupācijas režīma izdevumus militāriem un represīvo iestāžu finansēšanas mērķiem. Šie unikālie dokumenti ļauj izvērtēt ekonomiskos procesus Baltijas valstu teritorijā un sniedz atbildes uz daudziem līdz

šim neatbildētiem jautājumiem, tāpat apgāž PSRS okupācijas periodā konstruēto priekšstatu par plašajām PSRS investīcijām Baltijas teritorijā.

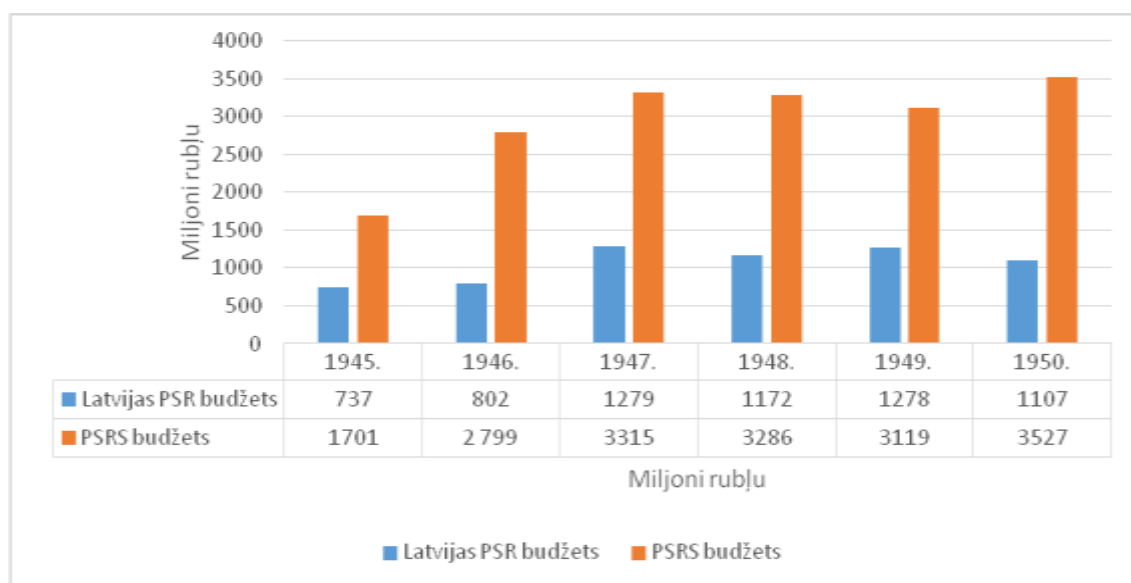
Valsts budžeta norēķini Latvijā un Baltijā pēc Otrā pasaules kara

Pēckara gados uz Latvijas PSR budžetu tika novirzīta tika aptuveni ceturtdaļa daļa no tiem ieņēmumiem, kas nodokļu un nodevu veidā tika iegūti Latvijā. Pārējie ieņēmumi tika novirzīti uz PSRS budžetu, kur ieņēmumi tika sadalīti atbilstoši centrālās varas prioritātēm. Kā jau tika pieminēts, par PSRS budžeta ieņēmumiem un izdevumiem Latvijas teritorijā nekāda oficiāla informācija neparādījās, izņemot zināmu summu, kas katru gadu no PSRS budžeta tika ieskaitīta Latvijas PSR budžetā. Tas radīja maldīgu iespaidu, ka PSRS ir investējusi līdzekļus Latvijā. Arī vēlākajos gados prasmīgi tika uzturēts mīts, ka Latvijā kara postījumu likvidēšana un rūpniecības attīstīšana notiek, pateicoties PSRS investīcijām.

1. grafiks

Ieņēmumu no Latvijas teritorijas sadalījums starp Latvijas PSR un PSRS budžetu

(1945. — 1950. gads, miljoni rubļu)³⁹

Lielāko daļu ieņēmumu veidoja dažādi nodokļi, no kuriem visapjomīgākais bija apgrozījuma nodoklis, pēckara gados piesenot līdz divām trešdaļām no kopējiem ieņēmumiem (1. tabula). Apgrozījuma nodoklis tika piemērots faktiski visai PSRS saražotajai produkcijai, kas nonāca tirdzniecībā. Īpaša nozīme bija valsts aizņēmumiem (“obligācijām”), kurus faktiski arī var pieskaitīt pie nodokļiem. Iedzīvotāji piespiedu brīvprātīgā kārtā bija spiesti ilgtermiņā

³⁹ Dati apkopoti pēc LVA 202. f., 1-a apr., 1. l. un 327. f., 4. apr. lietu materiāliem.

“aizdot” valstij naudu, šo aizdevumu izpildes plāns tika rūpīgi izstrādāts un sadalīts līdz pat konkrētām zemnieku saimniecībām un iedzīvotājiem, izpilde tika rūpīgi kontrolēta un atteikšanās “aizdot” valstij naudu kvalificēta kā kaitniecība.⁴⁰

1. tabula

**Svarīgākie ieņēmumu veidi no Latvijas teritorijas PSRS un Latvijas PSR
budžetā (miljonos rubļu, kopā)⁴¹**

Nodokļa veids attiecīgajā gadā	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Aproziņuma nodoklis	1228	2568	3392	2804	2755	2830
Valsts aizņēmumi ⁴²	110	186	185	209	307	344
Nodokļi no iedzīvotājiem	515	357	511 ⁴³	667	427	400
Tanī skaitā ienākuma nodoklis	105	164	195	206	221	233
Tanī skaitā lauksaimniecības nodoklis	162	128	316	361	99	59
Tanī skaitā mazģimeņu, vecpuišu nodoklis ⁴⁴	48	64	—	99	105	108

1945. gadā Latvija atradās aktīvās karadarbības zonā un militārie izdevumi īpaši netika uzskaitīti, taču pēckara gadu budžeta izpildes grāmatvedības atskaites apliecina, ka finanšu līdzekļi sistemātiski tika aizpludināti uz citiem PSRS reģioniem, un liela daļa finanšu līdzekļu Latvijā neatgriezās pat saistībā ar militārajiem izdevumiem. Tas ir pretrunā visus PSRS gadus kultivētajam mītam, ka Latvijas tautsaimniecība tika atjaunota pateicoties plašām PSRS investīcijām. Finanšu norēķini apliecina pretējo — PSRS tautsaimniecība ārpus Latvijas tika atjaunota par Latvijā iegūtajiem līdzekļiem, no Latvijā iekasētajiem nodokļiem, nevis otrādi. Jākonstatē, ka 40. gados Latvija bija PSRS tautsaimniecības donors.

2. grafiks

Kopējie ieņēmumi un izdevumi Latvijas teritorijā

(1945. — 1950., Latvijas PSR un PSRS budžeti, miljonos rubļu)⁴⁵

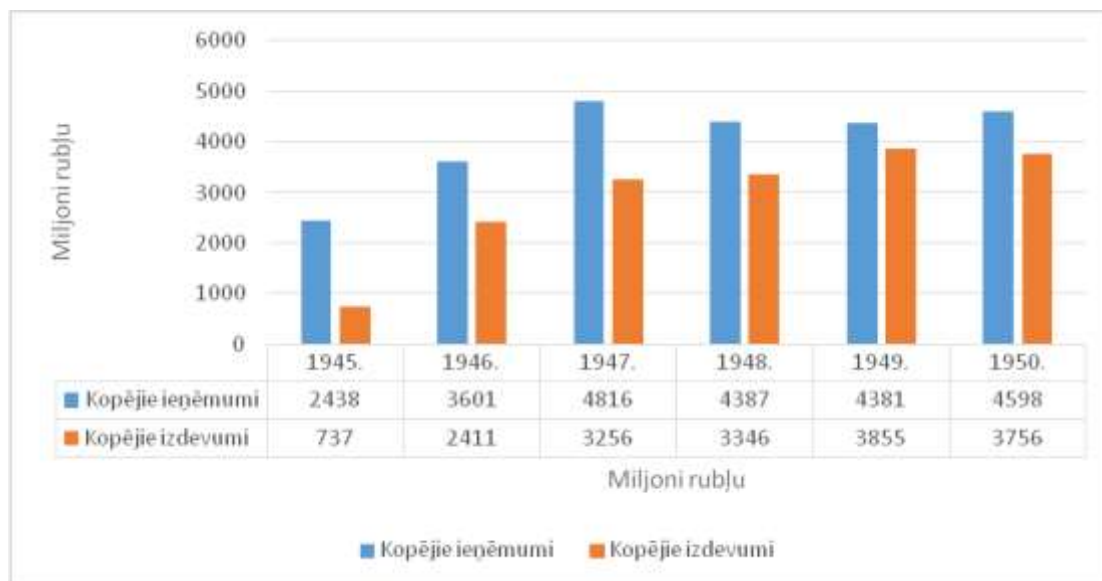
⁴⁰ LVA, 327.f., 1-a apr., 3.l., 59.lpp.

⁴¹ Dati apkopoti pēc LVA 202. f., 1-a apr., 1. l. un 327. f., 4. apr. lietu materiāliem.

⁴² Kopā ar loterijām un karaspēka dalās realizētajiem aizņēmumiem.

⁴³ Bez vecpuišu un mazģimeņu nodokļa. (Noteiktu vecumu sasniegušajiem vīriešiem, kuriem nebija bērnu, bija jāmaksā īpašs nodoklis.)

⁴⁴ Par šī nodokļa iekasēšanu 1947. gadā nav precīzu ziņu.

Pēc Otrā pasaules kara Latvija kļuva par totalitāras valsts pierobežas zonu, pie tam reģionā, kur robežas pretējā pusē esošās valstis PSRS vadība uzskatīja par potenciāliem ienaidniekiem. Rīga bija Baltijas kara apgabala centrs, un Latvijas teritorijas militarizācija sasniedza ļoti augstus apmērus. Lielas summas tika tērētas arī iekšlietu un valsts drošības struktūru izdevumiem, lielā mērā tas ir izskaidrojams ar aktīvo nacionālās pretošanās kustību, kuru padomju režīms visiem spēkiem centās apspiest.⁴⁶ Kopumā dažādiem militāriem un drošības iestāžu mērķiem PSRS arī pēckara periodā tērēja ļoti apjomīgus līdzekļus (2. tabula). Salīdzinošam piemēram var minēt, ka Latvijas PSR budžeta izdevumi 1946. gadā bija tikai 763 miljoni rubļu,⁴⁷ kas liecina gan par ļoti augsto militāro izdevumu īpatsvaru, kā arī augsto saimnieciskās politikas centralizācijas pakāpi (centralizēti kontrolēto līdzekļu augsto īpatsvaru).

2. tabula

PSRS militāro un represīvo ministriju izdevumi Latvijā 1946. gadā.

PSRS budžeta izdevumu pozīcija	Summa (rubļos)
Kara un jūras kara uzņēmumu būvniecības ministrija	3 788 625
Kara un jūras kara uzņēmumu būvniecības ministrija	632 100
Kara un jūras kara uzņēmumu būvniecības ministrija	5 000
Kara un jūras kara uzņēmumu būvniecības ministrija	430 000

⁴⁵ Dati apkopoti pēc LVA 202. f., 1-a apr., 1. l. un 327. f., 4. apr. lietu materiāliem.

⁴⁶ Daina Bleiere, Ilgvars Butulis, Antonijs Zunda, Aivars Stranga, Inesis Feldmanis. Latvijas vēsture. 20. gadsimts. Rīga, 2005., 316. — 321. lpp.

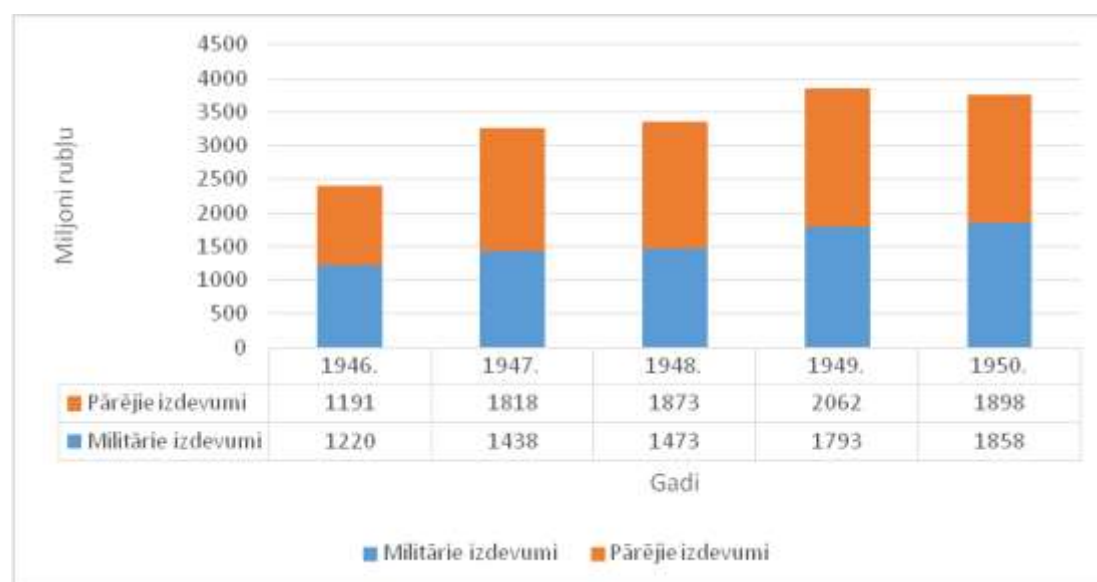
⁴⁷ LVA, 202.f., 2.apr., 475. l., 257.lp.

PSRS Bruņoto spēku ministrija	1 034 140 577
PSRS Bruņoto spēku ministrija (bijušo darbinieku pensijas)	11 869 486
PSRS Iekšlietu ministrija	144 442 309
PSRS Iekšlietu ministrija (bijušo darbinieku pensijas)	1 756 568
PSRS Valsts drošības ministrija	23 559 312
PSRS Valsts drošības ministrija (bijušo darbinieku pensijas)	362 791
Kopā	1 220 986 770

Analizējot izdevumu struktūru Latvijas teritorijā, jāsecina, ka teritorijas militarizācija un pakļaušana bija galvenā padomju režīma prioritāte Latvijā 40. gados, jo šo izdevumu īpatsvars kopējos izdevumos (Latvijas PSR un PSRS budžetu izdevumi kopā) četrdesmito gadu beigās sasniedza pat pusi (3. grafiks).

3. grafiks

Militāro un represīvo ministriju izdevumu apjoms un īpatsvars kopējos izdevumos Latvijas teritorijā (1946. — 1950. gads, Latvijas PSR un PSRS budžets kopā, miljonos rubļu)⁴⁸

Līdzīga bija PSRS okupācijas režīma politika arī pārējās Baltijas valstīs — Lietuvā un Igaunijā, lai gan daži akcenti bija atšķirīgi. Lietuvā daudz lielākas summas, nekā Latvijā un

⁴⁸ Dati apkopoti pēc LVA 202. f., 1-a apr., 1. l. un 327. f., 4. apr. lietu materiāliem.

Igaunijā, tika tērētas iekšlietu struktūru finansēšanai. Tas ir skaidrojams ar ļoti aktīvo nacionālās pretestības kustības darbību pret padomju okupācijas režīmu pēckara gados. Lietuvā 1948. gadā Iekšlietu ministrijas un Valsts drošības ministrijas vajadzībām no PSRS budžeta tika tērēti vairāk nekā pusmiljards rubļu, kas ir vairāk nekā Latvijā un Igaunijā kopā ņemot tanī pašā gadā. Savukārt kopējie militārie izdevumi salīdzinājumā ar Latviju bija ievērojami mazāki.

3.tabula

PSRS budžeta izdevumi Lietuvā (1948. gads, rubļos)⁴⁹

Izdevumu pozīcija	Summa
Kara un jūras — kara uzņēmumu celtniecības ministrija — prēmijas un piemaksas mežstrādniekiem u.c. strādniekiem par kokmateriālu sagādi un izvešanu	10 000,00
PSRS Iekšlietu ministrijas Šoseju pārvalde un galvenā ceļu pārvalde	27 864 000,00
Valsts pārtikas un materiālo rezervju ministrija — apgrozāmo līdzekļu palielināšana u.c. izdevumi	42 809 028,07
Valsts pārtikas un materiālo rezervju ministrija	578 493,23
PSRS Bruņoto spēku ministrija	172 593 714,10
PSRS Bruņoto spēku ministrijas bijušo darbinieku pensijas	11 343 886,61
PSRS Iekšlietu ministrija	205 999 366,71
PSRS Iekšlietu ministrijas bijušo darbinieku pensijas	2 061 816,58
PSRS Valsts drošības ministrija	304 288 407,35
PSRS Valsts drošības ministrijas bijušo darbinieku pensijas	878 595,29
Citi PSRS ministriju un resoru izdevumi	414 892 659,00
Kopā visi PSRS budžeta izdevumi	1 183 319 966,95

Lietuvas ekonomiskā situācija gan okupācijas brīdī, gan arī pēckara gados bija ievērojami sliktāka nekā Latvijā un Igaunijā, taču arī no Lietuvas PSRS budžetā tika ieskaitītas lielākas summas, nekā nonāca atpakaļ Lietuvā. Līdz ar to no Lietuvā gūtajiem ieņēmumiem PSRS režīms ne tikai finansēja cīņu pret nacionālo pretošanās kustību, bet arī daļu naudas novirzīja citu mērķu sasniegšanai ārpus Lietuvas teritorijas. 1949. gadā ieņēmumi no Lietuvas

⁴⁹ LNA, R-871 f., 6.apr., 3.l., 8. — 9. lp.

teritorijas (PSRS un Lietuvas PSR budžets kopā) bija 2 617 miljoni rubļu, savukārt izdevumi Lietuvā, ieskaitot militāros un represīvo iestāžu izdevumus, 2 458 miljoni rubļu. Tātad 159 miljoni rubļu tika novirzīti ārpus Lietuvas teritorijas. Igaunijā 1949. gadā situācija bija visai līdzīga — kopējie ieņēmumi 2 642 miljoni rubļu, bet izdevumi — 2 503 miljoni, tātad PSRS režīma “peļņa” 139 miljoni rubļu. Salīdzinoši visvairāk — 526 miljonus rubļu — šajā gadā PSRS kopējā katlā bija spiesta investēt Latvija, bet tātad kopumā Baltijas valstis 1949. gadā ne tikai nosedza visus militāro un represīvo iestāžu izdevumus savā teritorijā, bet kā PSRS donori Vissavienības budžetā atstāja pārpalikumu 824 miljonu rubļu apjomā. PSRS budžetu veidošanas sistēma, kurā republikāniskie budžeti bija PSRS budžeta sastāvdaļa, ļāva PSRS centrālajai varai Maskavā kontrolēt visas finanšu līdzekļu plūsmas un norēķinus. Tā rezultātā okupēto Baltijas valstu teritorijās izveidotajām republikām nebija nekādas autonomijas budžetu veidošanā un plānošanā, nemaz nerunājot par iespējām patstāvīgi veidot savu budžetu politiku, plānojot budžetu ieņēmumus, izdevumus un iespējamus pārpalikumus vai deficītus.

Secinājumi: PSRS finanšu politikas rezultāti Latvijā un Baltijā 1946. — 1990. gadā

Lai gūtu visaptverošu informāciju par PSRS okupācijas režīma finanšu politikas rezultātiem visās trīs Baltijas valstīs, vēl nepieciešams arhīvu dokumentu sniegto rezultātu apkopojums Igaunijā un Lietuvā, taču par Latviju šādi aprēķini, pamatojoties uz raksta tapšanā izmantotajiem dokumentiem, jau ir veikti.

Ir apkopoti uz PSRS budžetu novirzītie ieņēmumi no Latvijas teritorijas, kā arī visi PSRS budžeta izdevumi Latvijas teritorijā, ieskaitot ikgadējo dotāciju un citas iemaksas Latvijas PSR budžetā no PSRS budžeta, kā arī PSRS militārie izdevumi Latvijas teritorijā.

Kopumā Latvijas teritorijā no PSRS budžeta 1946. — 1990. gadā ir iztērēti 24 684 miljoni rubļu, savukārt no Latvijas teritorijas PSRS budžetā ieņēmumu veidā iegūti 40 645 rubļi. Tātad PSRS okupācijas laikā no 1946. — 1990. gadam Latvijas teritorijā PSRS ir iztērējusi par 15 961 miljoniem rubļu mazāk, kā no Latvijas teritorijas ieguvusi. Šajā aprēķinā PSRS rubļi pirms 1961. gada ir pārrēķināti PSRS rubļa ekvivalentā pēc 1961. gada naudas reformas (10 rubļi pirms 1961. g. = 1 rublis pēc 1961. gada). **Tie ir 18,8 procenti no kopējiem ieņēmumiem (85 miljardi rubļu) no Latvijas teritorijas.**

Ļoti lieli bija arī PSRS militārie izdevumi Latvijā, kas laikposmā no 1946. — 1990. gadam kopumā veidoja 13 346 miljonus rubļu jeb 18,9 procentus no kopējiem izdevumiem (PSRS un Latvijas PSR budžets kopā) Latvijas teritorijā. Atkārtoti jāakcentē, ka šie izdevumi tika nofinansēti no Latvijā gūtiem ieņēmumiem.

Šie aprēķini apgāž PSRS laikā veidoto un joprojām uzturēto mītu par PSRS investīcijām Latvijā un Baltijas valstīs kopumā un pierāda gluži pretējo — Latvija un arī Baltijas valstis kopumā bija PSRS ekonomikas donores. Baltijas valstis bija PSRS budžeta donori arī padomju propagandā tik bieži pieminētajos pēckara gados. Šajā laika posmā PSRS prioritātes nebija investīcijas ražošanā, bet gan nacionālās pretošanās kustības apspiešana un teritorijas militarizācija.

Finanšu norēķinu rezultāti sniedz atbildes uz vairākiem iepriekš grūti atbildamiem jautājumiem un skaidro PSRS ekonomiskās politikas fenomenu Baltijā. Visas tautsaimniecībā radītās peļņas tērēšana ārpus Baltijas valstu teritorijas un vienlaicīga nesamērīgi lielu militāro izdevumu finansēšana no Baltijā gūtiem ieņēmumiem lielā mērā skaidro gadu no gada pieaugošo sociālekonomisko atpalicību no attīstītajam Rietumvalstīm, ar kurām Baltijas valstu iedzīvotāji dzīves kvalitātes ziņā varēja mēroties pirms padomju okupācijas. Neraugoties uz samērā augstajiem ražošanas kopapjoma rādītājiem, tie nedeva gandrīz nekādu pievienoto vērtību teritorijai un iedzīvotājiem, jo viss ražošanas pārpalikums (peļņa) tika tērēts ārpus Baltijas valstu teritorijas. Var izdarīt secinājumus par ļoti intensīvu teritorijas un iedzīvotāju ekonomisku ekspluatāciju, PSRS uzspiestais ekonomiskais modelis kavēja Baltijas valstu normālu attīstību un iedzīvotāju dzīves kvalitātes pieaugumu.